מערת חריטון

בנחל תקוע עליון
נ"צ 222541/616958, רום 543+
אורך 3,450 מ'
ע' פרומקין

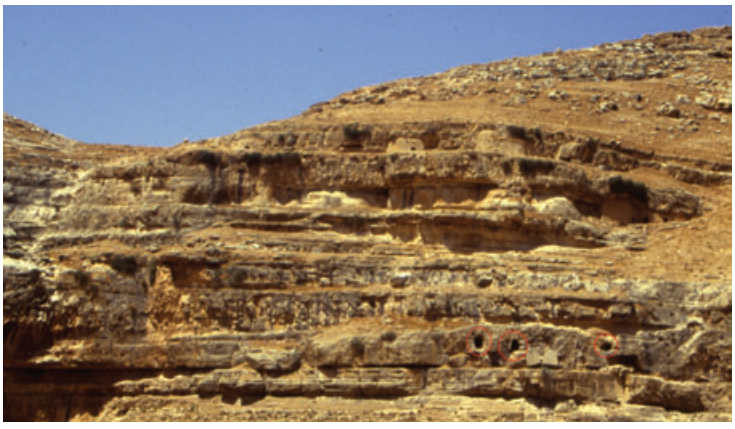
מיקום וגישה

המערה נמצאת במחצית הגובה של המדרון המערבי של נחל תקוע, כחצי קילומטר מדרום למנזר חריטון ולרגלי היישוב תקוע. מן היישוב יורדים בדרך רכב בערוץ קטן אל 'ביר אל עניזיה', בריכת מים ששימשה את מנזר חריטון שמשמאלנו (כיום יש השוחים בה). ממשיכים עם שביל המסומן בשחור היורד דרומה במדרון תלול. בנקודה שבה מגיע השביל אל מצוק סלע אנכי ורציף יש פיצול שבילים: השביל התחתון, השחור מתמשך כלפי בסיס מצוק זה אל עין א־נטוף, והשביל העליון, המסומן בשני פסים לבנים, מתמשך לאורך כ־50 מ' – בקו גובה על מדרגת סלע צרה וחלקה – עד פתח מערת חריטון. הפתחים ממוקמים בצד שני גושי סלעים מרובעים וטבעיים, המכונים 'לוחות הברית'. הכניסה למערה הוסדרה במדרגות ברזל ומעקה לנוחות המטיילים ובטיחותם, וכך גם קטעים בעייתיים בתוכה. למערה שלושה פתחים סמוכים זה לזה: הצפוני גבוה ואינו נגיש, האמצעי משמש לכניסה והדרומי סגור בסורג.

תיאור כללי

מערת חריטון היא מערת ענק, הגדולה והמסועפת בין מערות הגיר בישראל (והשנייה באורכה בישראל אחרי מערת מלח"ם בהר סדום). שטחם הכולל של חללי המערה 4,600 מ"ר, והיא משתרעת בתוך מלבן מצומצם יחסית, ששטחו 30,000 מ"ר. המבנה הכללי של המערה הוא כשל מבוך דמוי רשת של מחילות שתי וערב, המתרחבות לעתים לחדר או אולם. הכיוון המקורב של רוב המחילות צפון־דרום, והכיוון המשני מזרח־מערב. המחילות התפתחו לרוב במפלס עיקרי אחד, אך במקומות מסוימים יש שני מפלסים עד ארבעה. במרכז המערה, באזור המחילה הראשית והבור הגדול, קיימות מחילות ארוכות הנמשכות בשני מפלסים מרכזיים. מתחת ומעל לשני המפלסים הנ"ל מופיעים פה ושם המפלס התחתון והעליון של המערה, שהם בעלי השתרעות מקומית בלבד. האולם הגדול ביותר במערה נמצא כ־15 מ' מפתחי הכניסה. פנימה יותר יש אולמות רבים המופיעים לרוב בצומת של מחילות. 'המחילה הראשית', שכיוונה צפון־דרום, היא הגדולה והארוכה שבמחילות המערה. מעליה התפתחו ארובות מסועפות (43, 44), וממנה יורד 'הבור הגדול' (21) המוליך אל מחילה ארוכה מתחת למחילה הראשית (14).

אף על פי שהמערה מטוילת למדי, אפשר לאבד בתוכה את הדרך, כפי שקרה לא פעם בעבר. כמו כן קיימת סכנת נפילה, למשל בבור הגדול (21). למרבה הצער, מבקרים רבים השאירו את חותמם במערה בצורת כתובות, כתמי פיח ונזקים נוספים. מטיילים עתידיים נקראים לשמור על אוצר טבע מיוחד זה, ובמיוחד להימנע משימוש בנרות ובחוטים, שמזהמים את המערה.

שלושת פתחי מערת חריטון, בצד ימין למטה. ביניהם זוג בולדרים המכונים 'לוחות הברית'

מסלולים מומלצים לסיור במערה

פרק זה מובא כאן בגלל המבנה המורכב של מערת חריטון והיותה מערה מטוילת. יש להסתייע במפת האגף הדרומי של המערה להתמצאות במסלולים. האגף הצפוני אינו מתאים לכניסת מטיילים.

מהכניסה עד לאולם 7 יש לעבור דרך שורה של מחילות ואולמות (1-6, מסלול שחור במפה). במסלול קטעי זחילה וטיפוס מעטים. הירידה התלולה לאולם 6 מחייבת זהירות, אף שהותקנו בה אמצעי עזר. היציאה מאולם זה מתבצעת בטיפוס קל. ההתפצלויות בקטע זה קצרות ואינן מתאימות לטיול.

מאולם 7 המערה מסתעפת, וקיים חשש לאיבוד

הדרך. מוצעים להלן שלושה מסלולי טבעת שכולם חוזרים לאולם 7: אדום, כחול וירוק. חלקם חופפים זה לזה וניתן לשלב ביניהם.

המסלול הירוק דורש זחילה במעבר צר, ולפיכך אינו מתאים לאנשים רחבים במיוחד, אך לעומת זאת איננו כולל ירידה אנכית מסוכנת. יש לנוע מאולם 7 דרך 8 ל-9. המחילה שמעבר לאולם 9 צרה ומוליכה אל המחילה הראשית, שרוחבה מטרים אחדים. יש להתקדם במחילה הראשית 5 מ׳ צפונה (ימינה) ולפנות במחילה השנייה מזרחה (ימינה). מכאן יש מעבר נוח למדי לאולם 22, השני בגודלו במערה. מטפסים במדרון דרך שני חלקי האולם עד לפתח היציאה שבקרקעית 22א, דרכו יורדים לאולם 9.

המסלול הכחול אתגרי ומשלב בין מחילה צרה לירידה בבור הגדול (21). לאחר שמגיעים למחילה הראשית (במעבר צר כמו במסלול הירוק לעיל), ממשיכים בה צפונה עד לבור הגדול שחוסם את המעבר, ועומקו 6 מ׳. יש להציב אנשים מיומנים באמצע הבור ובתחתיתו לסיוע. הירידה מתבצעת בעזרת חבל ובטיפוס ארובה זהיר מאוד, ואינה מומלצת למתקשים בטיפוס או לסובלים מפחד גבהים. מתחתית הבור (21) היציאה מתבצעת בהליכה שפופה ונוחה במפלס התחתון, דרך חלל 14 לאולם 7. בדרך מהבור לאולם 7 יש רק פיצול אחד, בחלל 14, שבו נפנה שמאלה (ראו המסלול האדום).

המסלול האדום כולל גם הוא ירידה אנכית בבור הגדול, אך קטעי הזחילה שבו ארוכים יותר וצרים פחות מאלה שבמסלול הירוק. מאולם 7 יש לפנות מערבה (שמאלה כשמגיעים מאולם 6). בחלל 14 (שרוחבו אינו גדול מרוחב המחילה) פונים שמאלה (דרומה) ומטפסים בהדרגה דרך שורה של מחילות וחללים (15, 16). בחלל 18 פונים ימינה (צפונה), ולאחר פנייה ימינה ושמאלה מגיעים למחילה הראשית המוליכה לבור הגדול. הירידה בבור והיציאה דרך 14 ל-7 כמו במסלול הכחול. בדרך עוברים במפלס התחתון, מתחת לקטע המחילה הראשית שבו התקדמנו קודם.

אפשר גם לשלב בין המסלולים הללו (למשל כחול-אדום, אדום-ירוק), והמעבר ממסלול למסלול מתבצע במחילה הראשית, בקטע החופף לכולם מדרום לבור הגדול.

תולדות המחקר

בשנת 1853 ביקר במערה טובלר, שהשאיר תיאור חלקי. בשנת 1873 ביקרה במקום משלחת הקרן הבריטית לחקירת ארץ ישראל בראשות קונרד ודרייק וסורטטה מפה טובה של המחילות והאולמות העיקריים מהכניסה ועד המחילה הראשית (Conder & Kitchener, 1883). בשנת 1965 ביקרה במקום משלחת גרמנית בראשות סטרובל, אשר סקרה את המערה, הותירה תיאור מפורט וסרטטה מפה חלקית ושגויה בכיווניה (Strobel, 1967). כל המשלחות הגיעו אל המחילה הראשית, נעו בתוכה ושבו על עקבותיהן.

לאחר מלחמת ששת הימים הובילו הבדווים גם אותנו (ע״פ ומטייל נוסף) במסלול דומה בתוך המערה וטענו שהיא מגיעה לחברון. אגדה זו משכה את גדעון מן למפות את מערת חריטון בעזרת מתנדבים בשנים 1969-1971, על מנת לגלות לאן היא מוליכה (מן, 1976; עמית, 1978). המיפוי כלל מדידת צלעון לאורך כל חללי המערה, בעזרת חוט מדידה ומצפן. פרטי הדפנות התייחסו רק ל-55 חללים שהוגדרו ׳אולמות׳. סטיות בסגירת לולאות המיפוי תוקנו באופן גרפי ידני.

מלח״ם החל בחקירת מערות נחל תקוע בשנים 1983-1985 (פרומקין, 1986) ומיפה מחדש (א׳ עמיחי, מ׳ אביטל וש׳ אבידן) את מערת חריטון בשנים 2006-2008. המיפוי החדש התבסס על שלד המיפוי של מן, שעליו נוספו תוואי הדפנות ופרופילים נבחרים. מיפוי מלח״ם, המצורף כאן, שומר על מספרי האולמות של ג׳ מן (עמית, 1978).

גאולוגיה ומורפולוגיה

מערת חריטון התפתחה בתצורת שבטה מגיל טורון, בגיר מסיבי ומשוכב אופקית כמעט. המורפולוגיה הפנימית של המערה (מבוך של מחילות עם חתך רוחב אליפטי, דפנות מוחלקות, כיפות המסה, ארובות הזנה) מעידה שהמערה נוצרה בתנאים כלואים. ערוץ נחל תקוע חתך לאחר מכן את המערה באופן אקראי בשלוש מחילות, ושם נוצרו הפתחים. יש מקומות שבהם קיים חתך דמוי מפתח שמרמז על זרימה חופשית של מים בטרם התרוקנה ממי תהום. המערה התפתחה סביב ארובת הזנה מרכזית המכונה ׳הבור הגדול׳, שם המבנה התלת־ממדי מפותח ביותר וכולל שני מפלסי מחילות גדולות. מעל אולמות 43 ו־44 שבמחילה הראשית התפתחה מערכת של ארובות גבוהות ומעוגלות נטולות מוצא, שבהן התרחשה כנראה זרימת קונבקציה מעגלית של מים בעת היווצרות המערה. בצומתי מחילות נפגשו כנראה סוגים שונים של מים כשנוצרה המערה, מה שגרם להמסה מוגברת והתרחבות.

כיום המערה לחה עד בוצית, בעיקר במפלס התחתון. בחלל 49 שבמפלס זה נמצאו מים עומדים בעומק 40 ס״מ

בבוץ שבקרקעית. מפלס שעון זה קרוב כנראה לשכבת הסלע שעליה שעון המעיין הקטן עין א־נטוף, הנובע בתחתית המצוק שלמרגלות המערה. חרסיות הצטברו בקרקעית המערה ולאורך תחתית הדפנות בעיקר בתקופת היווצרותה. קרום סיליקטי קשה בצבע חום כהה מצפה את החרסיות לאורך דופן המחילות. לעומת זאת, משקעי גיר (ספלאותמים) נדירים במערה ואינם מרשימים.

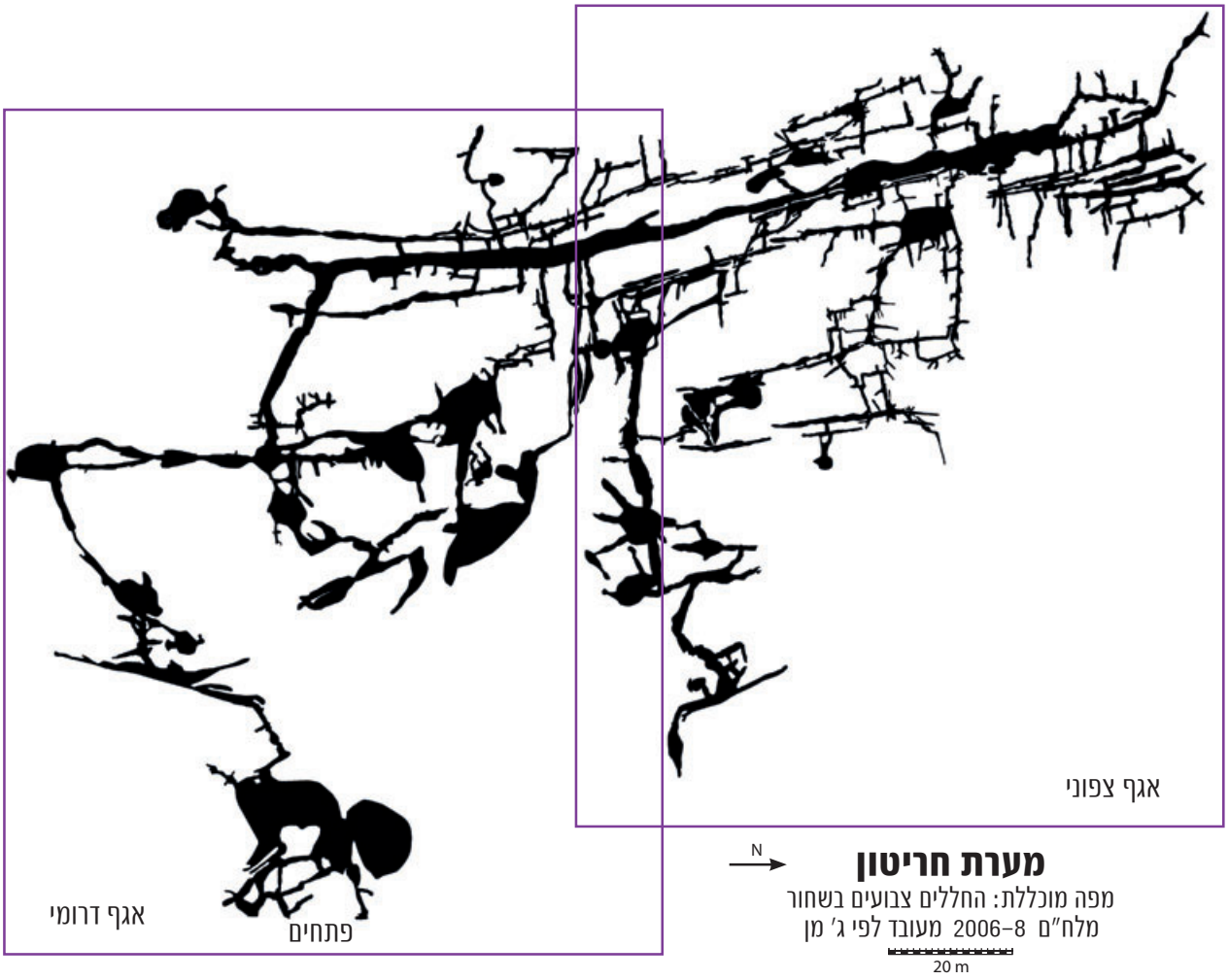
ביולוגיה

עטלפי חרקים מסוג אוזנן נצפו ב־1976 (מייקין, 1977). במערה נראו גם ריכוזי גואנו של עטלפים. במקומות אחדים נצפו פרוקי רגליים מסוג זנבזיף. פטריות מתפתחות פה ושם על שרידי חומר אורגני שהשאירו המטיילים, המתבקשים להימנע מכך.

ארכיאולוגיה ופעילות אנושית

בחלקים פנימיים וקשים במיוחד לגישה, דוגמת חלל 49, נמצאו (על ידי ג׳ מן) שברים גדולים של כלי חרס מתקופת הברונזה הביניימית. מים שנמצאו שם בחפירה בבוץ מרמזים על הסיבה להבאת הכלים לשם.

בתקופה הביזנטית נראה כי יושבי מנזר חריטון (הסמוך למערה מצפון לה) לא השתמשו במערה. עם זאת חוקרים ביקשו לזהותה עם ׳המערה התלויה של חריטון׳, הידועה ממקורות היסטוריים. במאה השתיים עשרה ראו בה הנזירים את ׳מערת עדולם׳, שבה נחבא דוד בבורחו מפני שאול (שמואל א, כ״ב). בשנת 1139, כאשר בדווים תקפו את היישוב הצלבני בתקוע, מצאו חלק מהתושבים מפלט במערת חריטון.

למידע נוסף

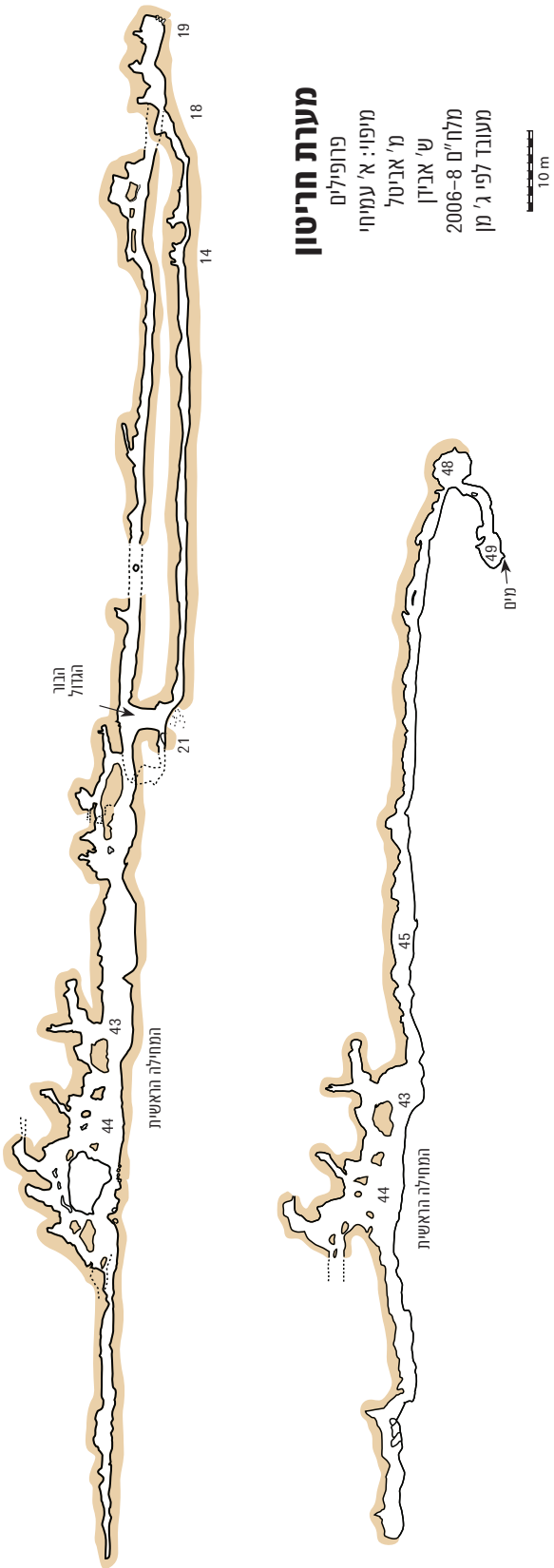
מן, 1976; עמית, 1978; פרומקין, 1986, היווצרותן של מערות נחל תקוע;
Conder & Kitchener, 1883: 375-6; Strobel, 1967.

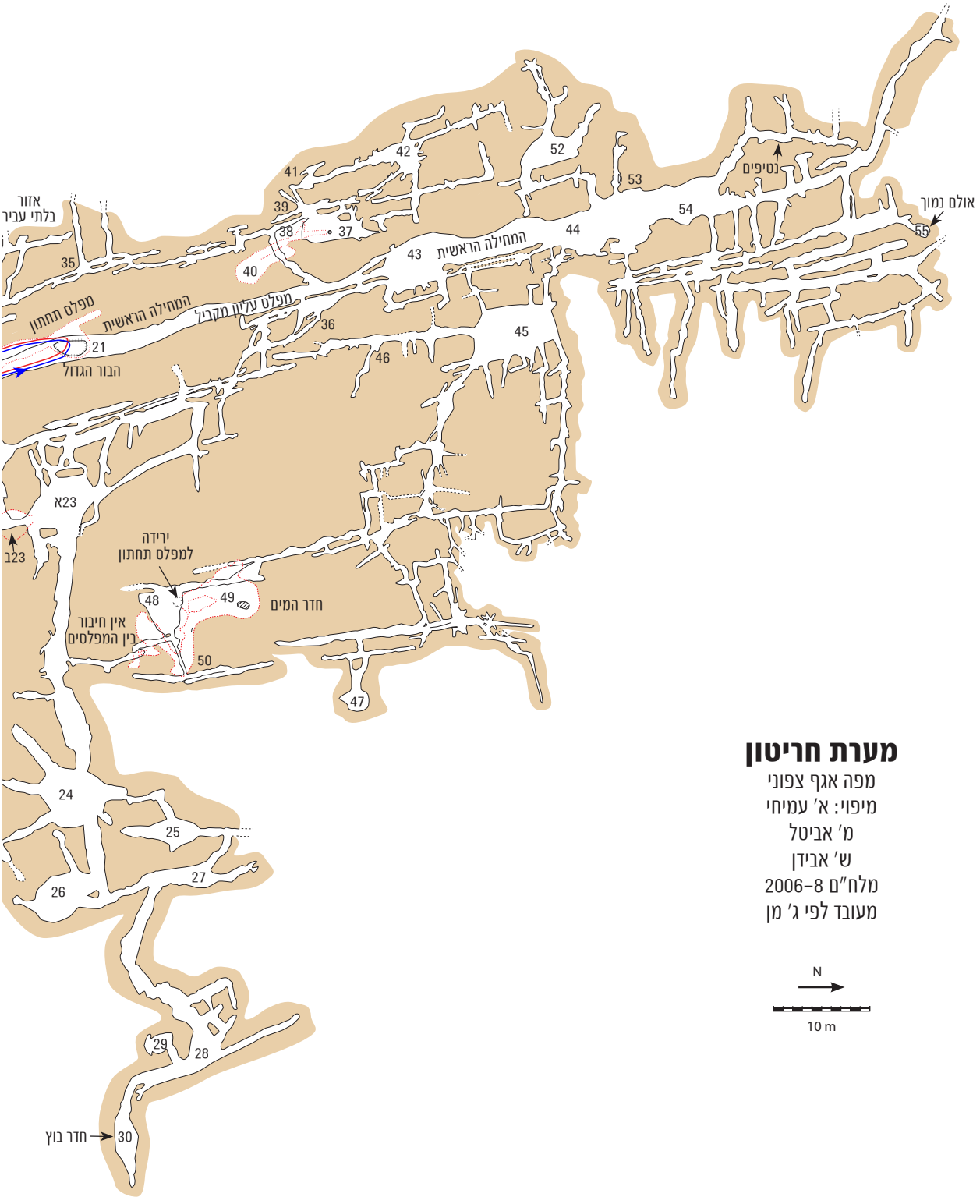

ירידה באולם 6, מערת חריטון

D37 מחילה אליפטית, מערת חריטון

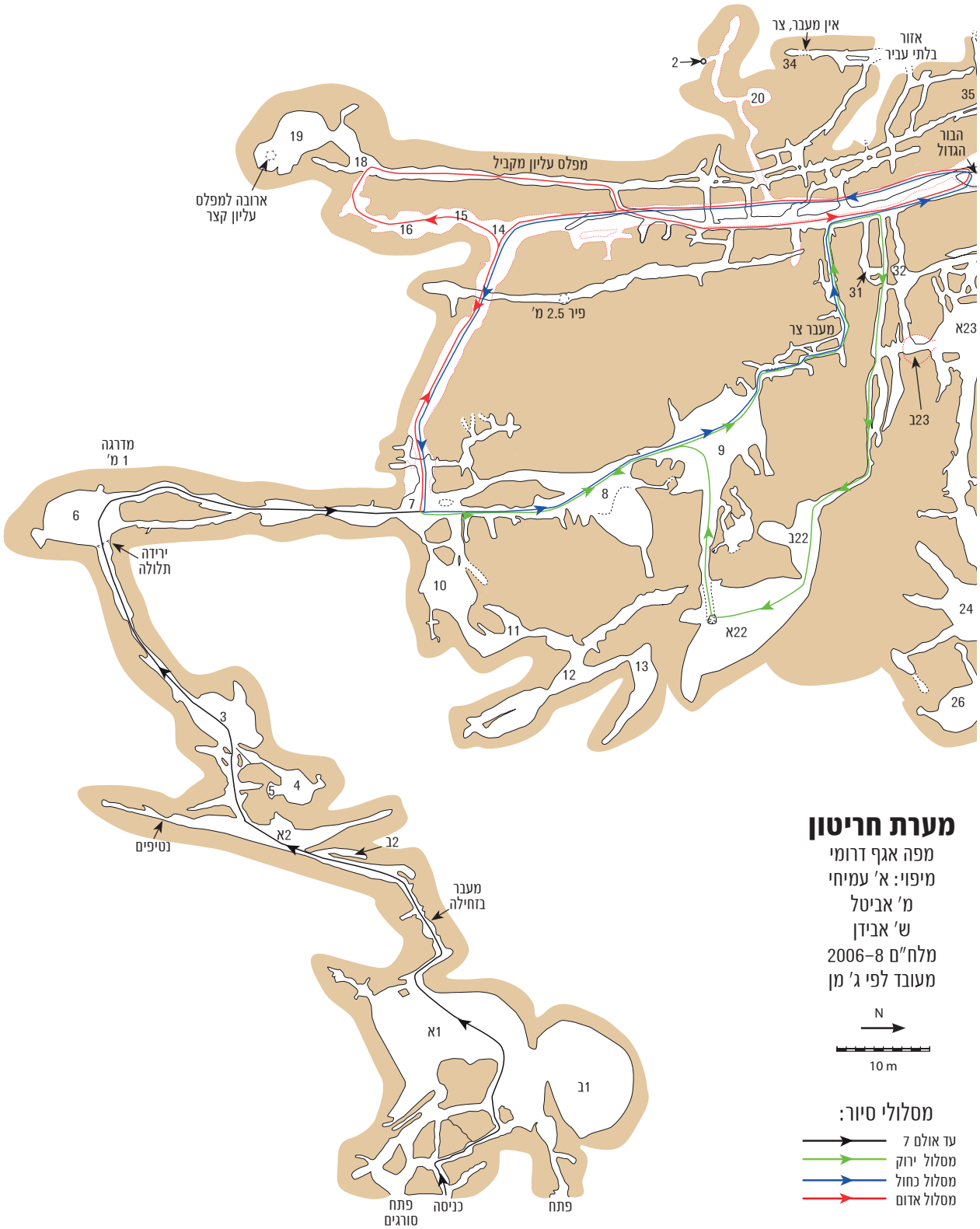

מערת חריטון

מפה אגף צפוני
מיפוי: א' עמיחי
מ' אביטל
ש' אבידן
מלח"ם 8-2006
מעובד לפי ג' מן

N

10 m

מערת חריטון

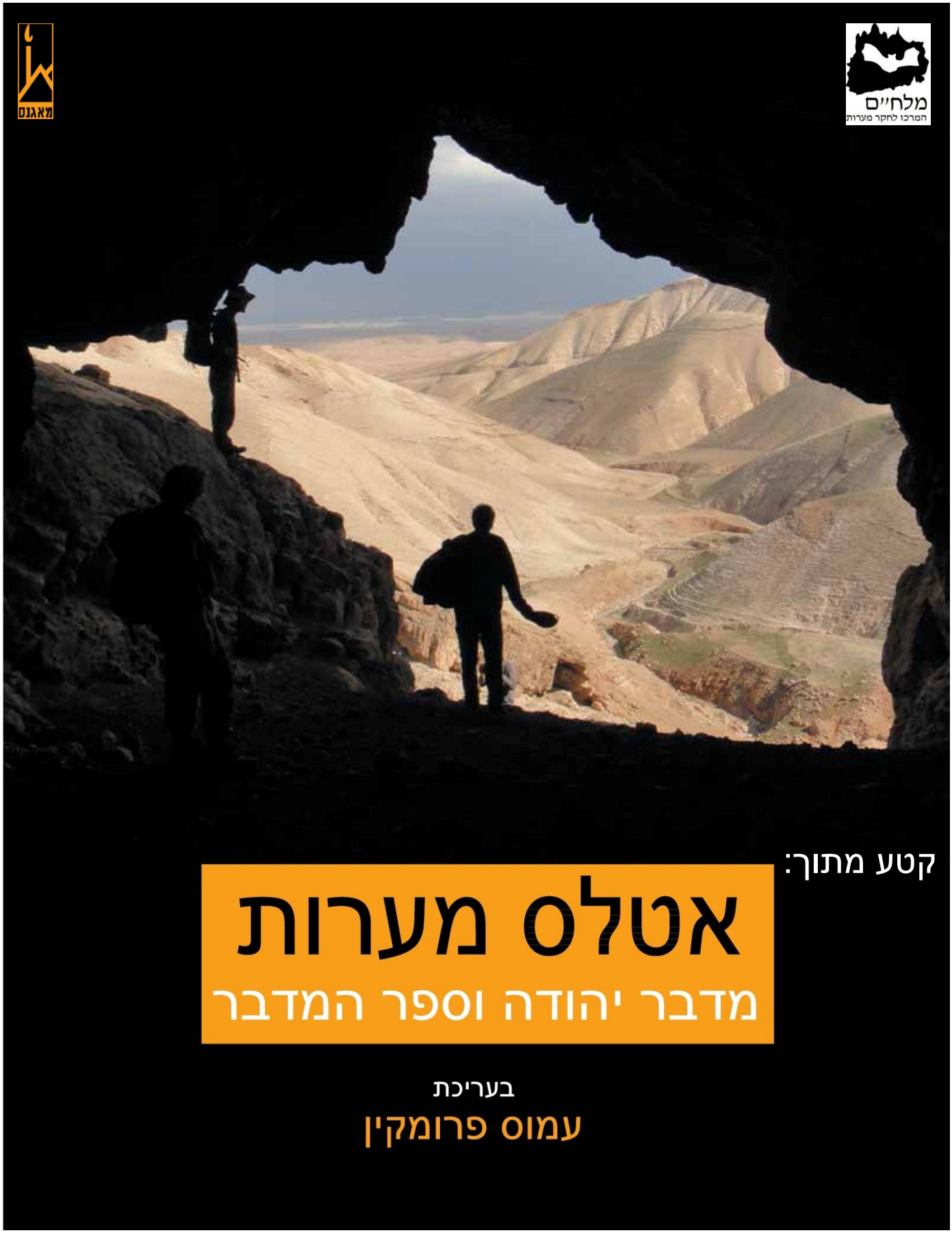
מפה אגף דרומי
מיפוי: א' עמיחי
מ' אביטל
ש' אבידן
מלח"ם 2006–8
מעובד לפי ג' מן

N

10 m

מסלולי סיור:

- עד אולם 7
- מסלול ירוק
- מסלול כחול
- מסלול אדום

קטע מתוך:

אטלס מערות
מדבר יהודה וספר המדבר

בעריכת

עמוס פרומקין

המרכז לחקר מערות והוצאת מאגנס©, האוניברסיטה העברית, ירושלים 2015

תוכן העניינים

מקרא לחללי מערות . . . . . ח
מקרא לתופעות ומשקעי מערות . . . . . ט
שלמי תודה . . . . . יא
על המחברים . . . . . יב
מבוא 1
סיכונים ואמצעי בטיחות במערות 3
שמירת טבע במערות 5
שיטות סקר, מיפוי ומחקר במערות 7
מערות מדבר יהודה: גאולוגיה, מורפולוגיה והתפתחות הנוף 12
מערות מדבר יהודה: ארכיאולוגיה והיסטוריה 23
לוח תקופות ארכיאולוגיות/היסטוריות 37
האקולוגיה של מערות מדבר יהודה 38
תולדות מחקר המערות במדבר יהודה 42
המערות הגדולות במדבר יהודה ומיפוין 48

מערות מדבר יהודה

נחל חבר עליון 54
מערת כרמל 56
מערת סלע 58
מערת ביר אל־קעיר 62

נחל ערוגות עליון 64
מערת אל־מצידה 66
מערת א־טבן עילית 68
מערת א־טבן 70
טור סיף 72
מכלול אבו זיף 74
מערת אום א־זויתינה 76
מערת צחבה 78
מערת ערקוב צחבא 80

נחל תקוע עליון ונחל דרגה עליון 82
טראסת אל־ח'יאם 84
מערת אום נקוס 86
מכלול המערה התלויה 88
מערת חריטון 90
מערת אום קטפה 96
מערת מצוק הפטרייה 10 98
מערת מצוק הפטרייה 9 100
מערת פטרייה 102
מערת הנר 104
מערת אום קלעה 106
מערת אגור 108
עראק אל־אחמר 110
מערת אל־מציה 112

נחל פרת 114
מערת ח'רבת עין פארה 116
מערת ואדי קלט 118
מערת יזנובים מתים 120
מערת הגיא 122
צמד מערות אל־עליליאת 124

נחל מכוך עליון 126
מערת החריר הלח 128
מערת יזנובים 130

צמד מערות ניר־קומתיים 132
מערת הכנסייה 134
מערת מדרגות 136
מערת נביעה 138
צמד מערות סרגל־קרציות 140
מערת מכוך 142
מערת בור מכוך 146

ואדי וחיתה 148
מערת רימונים 150
מערת וחיתה 152
מערה חוצה שלוחה 154

אזור נחל דלייה 156
עראק א־נעסנה 158
מערת מפל דלייה 162
מערת אבו שנג'י 164
מערת יוגב 166
עראק אבו קטי 168
עראק טי 170

נחל ייטב 172
מערת עטלפי נובירים 174
מערת ואדי א־נובירים 176
מערת אמל אל־ואטואט 178

אזור כתף יריחו 180
מערת הלוחם 182
מערת מבוך אבו סרג' 184
צמד מערות הצלבים והקורה 186
מכלול המרגלים־אביאור 188
מערת הסנדל 192

אזור נחל אוג ורכס מונטר 194
מערת אוג 20 196
מערת דיר מוכלך 198
מערת זרניק 200

אזור קומראן 202
מערת פכית שמן האפרסמון 204
מערת מגילת הנחושת 3Q 206
מערת קומראן 24 208
מערת קומראן 11Q 210
מכלול התאומות 212
מערת קומראן 1Q 216
מערת קומראן 2Q 218
מערת קומראן 6Q 220
מערת עינות קומראן 222
מערת עינות תנור 224

אזור נחל קדרון תחתון 226
מכלול נקב מזן 228
מערת חג המולד 230
מערת בעלי החיים 232
מכלול המטבע 234

אזור נחל תמרים 238
מערת אולם תמרים 240
מערת אצות תמרים 242
מערת עינות קנה 244

נחל דרגה תחתון 246
צמד מערות מחילתיים 248
מערת שתי קומות 250
מערת בר־אדון 252
מכלול מורבעאת 1,2,3 254
מערת מורבעאת 4 258
מע'רת אל ח'ב 260
מערת היצ'וק 262

אזור נחל חצצון 264
מכלול מצפה שלם 266
מערת ג'סרה 268
מערת אצות מינרל 270
מערת הדינר 272
מערת בית הקברות 274
צמד מערות הקונגלומרט 276
מערת נטיפי מינרל 278

אזור נחל קדם 280
מכלול הרומח 282
מערת סטרומטוליט 286
מערת החרסים 288
מערת סלוודורה 290
מערת נחל קדם 292
מערת מפל קדם 294
מכלול התאנים 296

אזור נחל דוד 300
מערת המתבודד 302
מערת הבריכה 304
מערת הר ישי 306

מכלול צבר 308
מערת המורינגה 312

נחל ערוגות תחתון 314
מערת ערוגות המשקע הנחלי 316
מכלול ערוגות הנטיפים 318
צמד מערות נחיריים 320
מערת 'לנחם עבדי' 322
מערת העתק ערוגות 324
מכלול מגילת ויקרא 326
מערת צרויה 328

נחל חבר תחתון 330
מערת באב אל הווא 332
מערת צבוע קטן 334
מערת אהרוני 336
מערת האימה 338
מערת חבר ב 340
מערת חבר א 342
מערת חבר ג 344
מערת האגרות 346
צמד מערות חבר מזרח 348

אזור עשהאל-משמר 350
מערת עשהאל 352
מערת פסח 353
מכלול המטמון 354
מערת פרחי המלח 358

נחל צאלים 360
מערת ביר אורידה 362
מערת אורידה 364
מערת מפל צפצפה 366
מערת המקווה 368
מכלול צאלים 370
מערת ד'נב חרוף 374
מערת שפן 376
מערת ראשי אלה 378
מערת מעלה נעמה 380
צמד מערות נחל גורני 382
מערת ענבה 384

אזור מצדה 386
מערת נחל מצדה עליון 388
מערת מצדה 2008 390
מכלול מצדה־דרום 392

נחל רחף 394
מערת קנאים 396
מכלול רחף עליון 400
מערת כידוד 402

נחל חמר ויובליו הצפוניים 406
מערת צבוע 408
מערת יהל 412
מערת יהל 5 414
מערת בור יהל 416
מערת יהל 8 418
מערת נחל קינה 420
מערת רדום 424
מערת גבעת סילון 426
מערת נחל חמר 428

רשימת מקורות 431
מילון מונחים 447
מפתח 451

* * *

אטלס זה נועד לספק מידע על המערות תוך שמירה עליהן ועל תכולתן, ולא להיות מדריך טיולים. כדי לבקר במערות יש להצטייד באישורים הנדרשים על פי החוק. מערות רבות נמצאות בשמורות טבע ומכילות ערכי טבע או ארכיאולוגיה מוגנים, והחוק מחייב קבלת אישור לכניסה לתוכן. חלק מהמערות קשה לגישה וחלקן אינו נגיש ללא אמצעים והכשרה מיוחדים. יש מערות הנגועות בקרציות שעקיצתן גורמת למחלה קשה, המכונה 'קדחת מערות'. בכל מקרה אין לכותבי האטלס ולמו"ל כל אחריות בנוגע לכניסת אנשים למערות.